

Ο Δόν Κιχώτης στη νεοελληνική γραμματεία*

Στη μνήμη σου *Angel Luis*
mi hermano de lucha e ideales.

« – Ένα απο τα πράγματα, είπε σ' αυτό το σημείο ο Δόν Κιχώτης, που μπορούν να δώσουν περισσότερη χαρά σ' έναν ξεχωριστό και ενάρετον άνθρωπο, είναι να δει, ζώντας ακόμη, να τονε μνημονεύουνε στις διάφορες γλώσσες του κόσμου με καλό όνομα, γραμμένο και τυπωμένο σε βιβλία. »

(Μιχ. Θερβάντες, *Ο Δόν Κιχώτης*, μετάφραση Κ. Καρθαίου)

Η παρουσία του Δόν Κιχώτη¹ στην παγκόσμια φιλολογία εκπλήρωσε τις φιλοδοξίες που έτρεφε ο ίδιος στο πρώτο έργο όπου είδε το φώς της δημοσιότητας. Πράγματι, το μυθιστόρημα του Cervantes μεταφράστηκε σε παραπάνω απο ογδόντα γλώσσες και αποτέλεσε δημιουργικό έναυσμα για πάμπολλες μελέτες, διασκευές και συνέχειες, ενώ ρητές ή έμμεσες νύξεις για τον ιδαλγό είναι διάσπαρτες σε όλες σχεδόν τις λογοτεχνίες του κόσμου, στις πλαστικές τέχνες, τον κινηματογράφο, το θέατρο, το χορό και τη μουσική. Μπροστά στο τεράστιο αυτό υλικό, πολλοί μελετητές του Δόν Κιχώτη επικέντρωσαν την προσοχή τους σε ένα συγκεκριμένο τομέα του πολιτιστικού βίου μιάς χώρας – τη γραμματεία της λ.χ. – συνήθως σε μία καθορισμένη εποχή. Καθώς τέτοιου είδους μελετήματα αφορούν σημαντικό αριθμό χωρών,² θα προτείνω εδώ μιά παρόμοια διαδρομή στα νεοελληνικά γράμματα.

[...]

2.7 Οι πρώτες ελληνικές διασκευές του Δόν Κιχώτη

Στο γύρισμα του κ' αιώνα, οι περιπέτειες του Μαντσέγου ιππότη κυκλοφόρησαν σε τρεις λαϊκές εκδόσεις, απο τους εκδοτικούς οίκους Κοραή το 1884, Φέξη το 1896, και Αναγνωστόπουλου και Πετράκου το 1912.⁵⁷

* Τα ορθά στοιχεία παραπέμπουν στον ιππότη ως λογοτεχνικό πρόσωπο· με κυρτά στοιχεία αναφέρομαι στο ομώνυμο έργο του Cervantes.

¹ Καθώς επεξεργάζομαι ήδη το άρθρο μου, το Σεπτέμβριο του 2007, πληροφορήθηκα απο διάφορες βιβλιοπαρουσιάσεις που δημοσιεύτηκαν στον ελληνικό Τύπο, οτι επίκειτο κυκλοφορία μελέτης 449 σελίδων της Ελληνίδας ερευνήτριας Αλεξάνδρας Σαμουήλ με τίτλο *Ιδαλγός της Ιδέας. Η περιπλάνηση του Δόν Κιχώτη στην ελληνική λογοτεχνία* (βλ. το σχετικό λήμμα στη βιβλιογραφία). Παρότι η είδηση αυτή καθιστούσε κυριολεκτικά δονκιχωτική τη δική μου δεκάχρονη έρευνα επί του θέματος, της οποίας το αποτέλεσμα αντανακλά όλες τις δυσκολίες της μοναχικής, εκτός κάθε ακαδημαϊκού πλαισίου και εξ αποστάσεως προσπάθειας μιάς αποφοίτου πανεπιστημίου, διάβασα τη μελέτη της Α. Σαμουήλ και αποφάσισα τελικά να μίν αποσύρω απο τις *Ψηφίδες* το άρθρο μου, καρπό ενός ενδιαφέροντος που με απασχολεί ως πάρεργο και μόνο. Για μιά εκτενέστερη καταγραφή της παρουσίας του Δόν Κιχώτη στα νεοελληνικά γράμματα, παραπέμπω λοιπόν στο βιβλίο *Ιδαλγός της Ιδέας*, ελπίζοντας όμως πως η δική μου παρακάτω προσέγγιση, καθώς και τα στοιχεία που βρήκα και δέν αναφέρονται σ' αυτό, θα φωτίσουν ικανοποιητικά τα πρώτα βήματα των θιασωτών του Μαντσέγου ιππότη επί τα ίχνη του στην Ελλάδα.

²Βλ. μεταξύ άλλων τα ποικίλα άρθρα που δημοσιεύονται στα ετήσια *Anales cervantinos* (Μαδρίτη, Consejo superior de investigaciones científicas, Instituto « Miguel de Cervantes »).

⁵⁷ Βλ. ΚΑΣΣΗΣ, Κυριάκος Δ., *Το ελληνικό λαϊκό μυθιστόρημα 1840-1940*, Αθήνα, εκδ. Κ. Δ. Κάσση 1983, πλήρης έκδ. (1981'), σ. 83, και ΧΑΝΟΣ, Δημήτρης, *Η λαϊκή λογοτεχνία (το λαϊκό μυθιστόρημα)*, τόμος Β', Αθήνα, Περιοδικές εκδόσεις « Μάσκας » 1987, σ. 271. Απο αυτές τις μεταφράσεις, οι δύο πρώτες παρέμειναν ως φαίνεται ανώνυμες και δέν ξέρουμε πάνω σε ποίο πρωτότυπο βασίστηκαν αντίστοιχα. Η έκδοση του 1912, αν και ανώνυμη, διατίθεται στην Εθνική βιβλιοθήκη ως μετάφραση του θερβαντικού έργου απο τον Σκυλίτση· φέρει τον υπότιτλο « Το αριστούργημα των ιπποτικών μυθιστορημάτων του Μεσαίωνα » και κοσμεείται απο εικονογραφήσεις του Doré.

Απο το ιζ' αιώνα και εντεύθεν, ο Δόν Κιχώτης του Cervantes είχε γνωρίσει, στην Ισπανία και στη Γαλλία προ πάντων, μιά πληθώρα θεατρικών διασκευών με ελαφρό και κωμικό χαρακτήρα.⁵⁸ Οι Έλληνες ακολούθησαν τον δρόμο που είχαν χαράξει οι ξένοι ομότεχοί τους: το 1895, ο θίασος « Πρόοδος » ανέβασε στο αθηναϊκό θέατρο « Ομονοίας » το έργο Δόν Κιχώτης σε διασκευή του Ιδομενέα Στρατηγόπουλου-επρόκειτο για μιά « ιλαροτραγωδία εις πράξεις πέντε μετά 16 ασμάτων μελοποιηθέντων υπο του αρχιμουσικού της φρουράς Ιωσήφ Καίσαρη ».⁵⁹ Ο τελευταίος προσπάθησε μάλιστα να της προσδώσει κάποιο τοπικό χρώμα διασκευάζοντας ισπανικούς σκοπούς για τη μουσική επένδυση. Το κωμειδύλλιο Δόν Κιχώτης εκδόθηκε το 1903 απο τη θεατρική βιβλιοθήκη του Φέξη.⁶⁰

Την ίδια εποχή, το μυθιστόρημα του Cervantes ενέπνευσε άλλες διασκευές. Μία απο αυτές, μεταφρασμένη απο τα γαλλικά απο τον Γρηγόριο Ξενοπούλο, απευθυνόταν στο παιδικό αναγνωστικό κοινό και δημοσιεύτηκε το 1912 στη *Διάπλαση των παιδων*.⁶¹ Τον Ιούνιο του 1910, το περιοδικό *Καλλιτέχνης* φιλοξένησε μιά γελοιογραφία του πλανόδιου ιππότη, έργο του ζωγράφου Γεωργίου Ροΐλου, εκπροσώπου της λεγόμενης Ομάδας του Μονάχου. Ο Δόν Κιχώτης έμελλε να εμφανιστεί μεταγενέστερα και στα *Κλασσικά Εικονογραφημένα*.⁶²

Απο τις 30 Νοεμβρίου 1909 ως τις 7 Φεβρουαρίου 1910, ο Νίκος Καζαντζάκης δημοσίευσε σε συνέχειες στο *Νουμά* το μυθιστόρημά του *Σπασμένες ψυχές*. Σ' αυτό το έργο, ο αφηγητής-alter ego του συγγραφέα επικρίνει τη νοοτροπία του « *décadentisme* » του πρωταγωνιστή Ορέστη, συγκρίνοντάς τον μερικές φορές με τον Δόν Κιχώτη, σύμβολο του « χμαιοκνηγού » και περιθωριακού ήρωα που αποσύρεται στην εσωστρεφή νοητική ζωή του.⁶³

58 Βλ. NAVARRO GONZÁLEZ, 1998, σ. 36, και BARDON, 1974.

59 Βλ. *Το Κωμειδύλλιο* (εισαγωγή Θόδωρου Χατζηπανταζή), Αθήνα, Ερμής 1981, σσ. 33, 138, 150, 184, 202, 228.

60 Απόσπασμά του είχε βγει το 1899 στη *Νέα Αθηναϊκή Ανθολογία* του Δ. Π. Ταγκόπουλου (βλ. ΚΑΡΑΟΓΛΟΥ, 1985, σ. 59-60).

61 Βλ. ΚΑΡΑΟΓΛΟΥ, ό. π., σ. 60, και ΣΑΜΟΥΗΛ, 2007, σ. 95-96.

62 Βλ. ΔΡΑΚΟΝΤΑΕΙΔΗΣ, 1979, σ. 60. Το συγκεκριμένο φυλλάδιο των *Κλασσικών Εικονογραφημένων* (εκδ. Πεγλιβανίδης, Ατλαντίς, τεύχος 1105) δέν φέρει ούτε ημερομηνία εκδόσεως, ούτε όνομα σχεδιαστή. Περιλαμβάνει ένα κόμικς με τα σημαντικότερα επεισόδια του θερβαντικού έργου σε 60 έγχρωμες σελίδες σχήματος 18 X 25 εκ., καθώς και μιά προλογική « εισαγωγή στο έργο » και, ως επίλογο, μιά σύντομη βιογραφία του Cervantes.

63 Βλ. DEBAISIEUX, Renée-Paule, *Le décadentisme grec dans les œuvres en prose (1894-1912)*, Παρίσι, L'Harmattan 1995, σσ. 96, 174-175.